

PRÍPRAVA A PRVÉ DNI POVSTANIA V ŽILINE

DUŠAN HALAJ

HALAJ, D.: Arrangements and the first Days of Uprising held in Žilina City. Vojenská história, 3, 1, 1999, pp 76 – 90, Bratislava.

Following the direct participators' memories the author endeavours to reconstruct the activities of Žilina uprising held on 29. and 30. August 1944. As an illustration material were applied those memories. Following these memories the author approaches the activity of major Dobrovodský (Žilina garrison commander) and his subordinate commanders. The work brings some of interesting moments from anti-fascist upheaval in Žilina garrison, arresting of the official garrison commander, reconnaissance activity of the Žilina uprising participators on 30. August etc.

Military History, Slovakia, World War II., Slovak National Uprising in Žilina.

Venované pamiatke generálmajora in memoriam Jozefa Dobrovodského a všetkých povstalcov, ktorí v prvých bojoch SNP proti okupantom priniesli obeť najvyššiu – vlastné životy

Žilina ako prirodzené historické centrum severozápadného Slovenska zohrala už v prípravách ozbrojeného vystúpenia proti fašizmu, ale i v prvých dvoch dňoch SNP významnú úlohu. Aj keď v celkovej koncepcii a plánoch povstania nebola táto oblasť nejako zvlášť exponovaná a nepočítalo sa ani s jej dlhším udržaním, uskutočnili sa tu najmä v prvých dňoch povstania bojové akcie, ktoré si zasluhujú hlbší rozbor a nemali by zostať na okraji záujmu historikov ani širšej verejnosti. Pri rekonštrukcii udalostí, ktoré sa v skúmanej oblasti odohrali počas príprav a v prvých dvoch dňoch Povstania, boli využité (z dôvodu absencie archívnych prameňov) najmä spomienky priamych svedkov a aktérov týchto dejov. Ich výpovede sú síce poznačené istou dávkou subjektivismu, niekde sa aj rozchádzajú (najmä tie, ktoré boli zaznamenané po väčšom časovom odstupe ovplyvnenom i dodatočne získanými poznatkami autora) a neprekračujú rámec súčasného stavu poznania danej problematiky, predsa však plasticky dokresľujú a detailnejšie dopĺňajú viaceré skutočnosti.

PRÍPRAVA ŽILINSKEJ POSÁDKY A OBYVATELSTVA MESTA A OKOLIA NA POVSTANIE

Prípravy na vystúpenie žilinskej posádky v SNP siahajú až do roku 1943, keď sa major Jozef Dobrovodský¹ viackrát zišiel s podplukovníkom gšt. Jánom Golianom a hovorili o konkrétnych možnostiach uskutočnenia ozbrojeného povstania. Majora Dobrovodského si pre úlohy súvisiace s prípravou povstania vybral pplk. J. Golian preto, že tento dôstojník patril už od za-

¹Majora Jozefa Dobrovodského, (25. 2. 1909 Dolný Kubín – 5. 8. 1986 Bratislava) Vojenské ústredie ilegálnej SNR poverilo prípravami a vedením povstaleckej akcie v posádke Žilina. Dňom 2. 12. 1991 ho prezident ČSFR menoval do hodnosti generálmajora in memoriam. K 1. výročiu oslobodenia Žiliny (30. 4. 1946) bolo mu udelené čestné občianstvo tohto mesta. O mjr. J. Dobrovodskom napísal vojenský referent ilegálneho výboru pre sz. Slovensko Vavro Ryšavý toto: „Ak sa dá o niekom povedať, že bol hrdinom SNP, tak to bol bezosporu mjr. Jožko Dobrovodský, s ktorým sme urobili prvé rozhodnutie k SNP o 7,30 hod. ráno 29. augusta 1944, keď som mu odovzdal správu, že nemecké okupačné jednotky prekročili slovenské hranice. Teda prv o 12 hodín, kým sa dostalo hlavné veliteľstvo pozemného vojska v Banskej Bystrici do rúk povstaleckých dôstojníkov a o 26 hodín skôr, ako sa prvé vyhlásenie (oficiálne) k vojsku a k slovenskému národu nieslo po vlnách banskobystrického rozhlasu. Nástup bol tak prekvapujúci, že sme nemohli čakať na heslo z Banskej Bystrice.“ – Z listu V. Ryšavého autorovi, odoslaného z Washingtonu 12. 5. 1990 (osobný archív autora).

čiatku existencie Slovenskej republiky v r. 1939 medzi tých vyšších dôstojníkov slovenskej armády, ktorí boli protifašistického zmysľania. Svoje postoje prejavil okrem iného aj odmietaním účasti na vojne proti ZSSR (i keď sa jej celkom nevyhol) a bolo len prirodzené, že sa zaradil medzi stúpcov antifašistického hnutia v slovenskej armáde. Major Dobrovodský informoval pplk. Goliana o dovtedajších prípravných prácach, ktoré však neboli koordinované. Napr. už koncom roku 1942 sa počítalo, že v prípade potreby žilinská posádka dodá zbrane aj na Moravu. V tomto zmysle mal mjr. Dobrovodský dohovor s npor. Jánom Kenížom. Podplukovník Golian dal mjr. Dobrovodskému inštrukcie, aby vo svojom okruhu vyhladol dôstojníkov a poddôstojníkov, na ktorých by sa dalo v prípade povstania spoľahnúť. Splnenie tejto úlohy nebolo jednoduché. Major Dobrovodský síce pôsobil od decembra 1942 do júna 1943 ako veliteľ motorizovaného delostreleckého pluku 11 v Žiline (umiestnený bol v Štefánikových kasárňach na Rajeckej ceste, kde boli aj Hurbanove kasárne), ale za trest, že odmietol ísť na východný front, preložili ho k Pracovnému zboru národnej obrany a pôsobil najskôr v Černomnom a potom v Pezinku, čo značne sťažovalo vedenie príprav Povstania v žilinskej posádke podľa poverenia pplk. Goliana (pôvodne sa na funkciu povstaleckého veliteľa Žiliny uvažovalo s plk. Jozefom Tlachom).²

Pri prípravách žilinskej posádky na jej vystúpenie v SNP museli byť zohľadnené najmä tieto skutočnosti:

1. Žilina ako okrajová posádka Slovenska bola vystavená možnosti náhleho obsadenia z dvoch hlavných smerov: od Púchova a od Čadce. Keďže tu bolo letisko, hrozil aj letecký výsadok. Znamenalo to triestnenie pomerne slabých síl určených na obranu v prípade násilného obsadzovania mesta nemeckou armádou.
2. V Žiline bola stála nemecká posádka určená na zaistenie hladkého prechodu nemeckých transportov smerujúcich na východný front a tiež pre zabezpečenie spojov medzi frontom a zázemím. Počet vojakov tejto nemeckej posádky neklesol pod 350 dobre vyzbrojených mužov.
3. Podľa pokynov Vojenského ústredia v Banskej Bystrici mali zostať nedotknuté všetky nemecké transporty prechádzajúce Žilinou na front alebo do zázemia. Napadnuté mali byť len nemecké transporty určené na vojenské obsadenie Slovenska. Pri utajovaní cieľových staníc vojenských transportov bolo veľmi ťažké posúdiť, ktorý z transportov prechádzajúcich cez Žilinu je určený na okupáciu Slovenska. Upresňoval to rozkaz Vojenského ústredia č. 9009/Taj. z 28. 8. 1944, kde sa o. i. uvádza: „O všetkých transportoch, ktoré by smerovali na Slovensko cez štátne hranice, získajte včas správy a nechajte ich ilegálnymi jednotkami (partizánmi) vyhodit' do vzduchu.“ Znamenalo to, že armáda sa v tomto smere nemala angažovať, ale mala zničiť nemecké transporty „v prípade prekročenia čiar na západe údolia Váhu, na ostatných svetových stranách štátne hranice“, smerujúce do vnútorných oblastí Slovenska.

²Major J. Dobrovodský bol do vojny proti ZSSR i napriek jeho odmietavému stanovisku nasadený od 26. júna do 16. augusta 1941 ako veliteľ III/2 náhradného oddielu delostreleckého pluku 51 z Nítry a druhýkrát od 6. februára do 13. mája 1942 v rámci Rýchlej divízie. Neskôr (od 14. decembra 1942 do 15. septembra 1943) pôsobil v del. pluku 11 v Žiline a potom nasledovali postihy a preradenie do Pracovného zboru NO (ďalej PSb No). Major Dobrovodský už od jesene 1943 viedol prípravu na Povstanie v jednotkách Pracovného zboru NO. Od 31. januára 1944 bol prednostom Veliteľského úradu PSbNo a od 3. júla 1944 aj profesorom „Školy dôstojníkov v zálohe PSbNO“ v Pezinku (vyučoval bojový a poľný výcvik a taktiku). Uvedená funkcia, ako aj dočasné zastupovanie veliteľa PSbNO mu umožňovali oficiálne sa stykať s gen. I. tr. Ferdinandom Čatlošom. Keď však na jar 1944 bolo rozhodnuté, že jednotky Pracovného zboru pre ich dislokáciu po celom území Slovenska budú v Povstaní začlenené do jednotlivých povstaleckých posádok, pplk. Golian poveril vedením príprav i samotného Povstania v posádkach Martin a Ružomberok. K takémuto rozhodnutiu ho viedla skutočnosť, že mjr. Dobrovodský v Žiline a Ružomberku predtým pôsobil, tamojšie posádky dobre poznal a bol v styku s civilnými ilegálnymi odbojovými činiteľmi tejto oblasti.

4. Pri delostreleckom pluku 11, ktorý tvoril ako najpočetnejší útvar jadro žilinskej posádky, pôsobili ako stáli „poradcovia“ dôstojníci a poddôstojníci Wehrmachtu. Ich oficiálnym poslaním bola poradcovská činnosť pri výcviku jednotiek slovenskej armády určených pre front, no v skutočnosti vykonávali spravodajskú činnosť.
5. Veliteľom delostreleckého pluku 11 a celej žilinskej posádky bol pplk. Ján Kallo, silne proročím orientovaný dôstojník, pred ktorým sa museli tajiť všetky prípravy ozbrojeného povstania.

Jozef Dobrovodský situáciu vo svojich spomienkach vysvetľuje nasledovne: „Pretože sme s Kallom mali určité ideologické i osobné rozpory, snažil som sa svoju prítomnosť pred ním utajiť a preto som dochádzal do Žiliny len po nociach a schádzali sme sa buď v kaviarni, alebo v mojom byte, ktorý mi dal k dispozícii Miro Kubiš. Z toho dôvodu musel som dochádzať do Žiliny a riadiť tak len na diaľku (prípravy na Povstanie – D. H.), pretože ja som mal svoje povinnosti v Bratislave. Čatloš ma dosť často volal, pretože som bol zástupcom veliteľa pracovného zboru, (zastupovaním bol poverovaný z prípadu na prípad – D. H.) mal som svoju agendu stavebnú aj administratívnu. Dosť často som k Čatlošovi chodil. Boli sme pomerne veľmi zadobre a poznal, že som bol presvedčený o tom, že niečo pripravuje. Niekoľko dní pred začiatkom povstania som dostal od Čatloša lístok s tým, že ako jeden z tých spoľahlivých si mám vybrať automat v sklade v Bratislave. Ten bohužiaľ zostal v pezinských kasárňach, pretože ja som odišiel do Žiliny v civile a už som sa tam viac nevrátil.“³

Z uvedených dôvodov nebolo možné uskutočniť ani personálne zmeny na veliteľstve posádky, ani rozsiahlejšie materiálové prípravy. Tie sa museli vykonať až po vyhlásení Povstania už pod tlakom nastupujúceho nepriateľa. Nebolo možné vybudovať ani obranné postavenia v ohrozených smeroch, lebo tieto práce by neboli unikli pozornosti posádkového veliteľa a nemeckých „poradcov“. Ťažkosť znásobovala nevyhnutnosť prípravy a uskutočnenia násilného prevzatia velenia posádky.

Vyhliadnutí povstaleckí velitelia posádok dostali 23. augusta 1944 rozkazy vojenského ústredia príprav povstania s údajmi o predpokladaných smeroch útokov nepriateľa, vymedzením oblasti pôsobenia tej-ktorej posádky, spôsobom obrany, jej ťažiskom, prostriedkami, ktoré mali k dispozícii a spôsobom styku. Heslo pre začatie akcie bolo „Začnite s vyst'ahovaním!“, no v prípade nebezpečenstva mali začať títo velitelia bojovať i z vlastného rozhodnutia. Vystúpenie žilinskej posádky v Povstaní sa začalo podľa druhej alternatívy.⁴ Rozhodnutie mjr. Dobrovodského vyplývalo aj z rozkazu pplk. gšt. J. Goliana o vyhlásení najvyššej bojovej pohotovosti o aktivácii obrany posádok, ktorý ho vydal na základe Dobrovodského informácií a ako druhý v poradí po pplk. E. Perkovi ho sám mjr. J. Dobrovodský prijal na posádkovom veliteľstve v Žiline 29. 8. 1944 o 10. 16 h (líši sa to od interpretácie V. Ryšavého uvedenej v poznámke č. 1).

Prípravy na Povstanie v žilinskej posádke bezprostredne pred príchodom nemeckých okupačných vojsk na Slovensko skomplikovali aj ďalšie udalosti, ktoré sa vtedy v oblasti Žiliny odohrali. Boli to akcie partizánskych skupín, pri ktorých pre nekoordinovanosť so zamýšľaným postupom žilinskej posádky došlo k viacerým omylom, najmä v prvých dňoch Povstania. Žilinský štátny policajný úrad reagoval na akcie partizánov tým, že v spolupráci s miestnym posádkovým veliteľstvom (pplk. Kallo) zaviedol už od 25. 8. 1944 intenzívne stráženie všetkých výpadových ciest zo Žiliny.

Túto skutočnosť dokladá aj nasledovná udalosť, ktorú vo svojich spomienkach uvádza mjr. Dobrovodský: „Pri jednej schôdzke asi dva dni pred povstaním zišiel som sa s kpt. Ladislavom Nižňanským a ten mi povedal, že vojenská stráž zistila nákladné auto, ktorému velil nejaký

³Spomienka Jozefa Dobrovodského z 2. 9. 1967, Archív Múzea SNP v Banskej Bystrici (ďalej A MSNP), nezadarené, s.3, 4.

⁴Historický sborník kraja II., Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica 1965, s.179 – 203.

čatár-ašpirant a že tam zachytili zbrane a chlapi sú internovaní. Nariadil som, aby akýmkoľvek spôsobom tých chlapov z toho dostali, pretože som vedel, že sú to zbrane, ktoré posielala mjr. Anton Cyprih partizánom na Kysuce. Kapitán L. Nižňanský mi navrhol, že bude pplk. Kallu informovať v tom zmysle, že ide o zbrane, ktoré Veliteľstvo pozemného vojska prideluje v rámci určitého rozkazu, v ktorom sa nariaďuje, že jednotky CO majú byť tiež vyzbrojené zbraňami vzhľadom na týchto partizánov.“⁵

Jeden z dôstojníkov nemeckej spravodajskej služby Abwehr hodnotil situáciu na Slovensku k 27. augustu 1944 takto: „V slovenskom vedení, armáde i u obyvateľstva prevláda okupačná psychóza. Činnosť bánd na Považí, dôležitom z hľadiska dopravnej techniky a vojnového hospodárstva, sa rozšírila až po východný okraj Žiliny. Bandy podnikajú denne veľmi vážne prepady a ťažšie sabotáže. Energické zásahy proti bandám slovenskou armádou vyžiadané a prisľúbené.“⁶

Hlásenie vcelku vystihovalo situáciu až na zmienku o slovenskej armáde. Väčšina vojakov a dôstojníkov slovenskej armády bola odhodlaná bojovať proti nemeckej okupácii. V jednotlivých posádkach vrcholili prípravy na obranu Slovenska. Predčasným akciám sa však malo zabrániť. Lenže tento príkaz sa všade nedodrжал. Medzi prvými „vybuchol“ Ružomberok.

Keď sa mjr. Dobrovodský 28. augusta 1944 dozvedel, že deň predtým partizáni obsadili Ružomberok a miestna posádka sa k nim pridala, ihneď sa vybral za tamojším veliteľom mjr. Milošom Veselom zistiť situáciu. Akcia sa medzitým už rozrástla natoľko, že ju nebolo možné zastaviť. Major Dobrovodský išiel do Banskej Bystrice informovať o vzniknutej situácii pplk. Goliaňa. Dostal príkaz vrátiť sa do Žiliny a ostať tam v pohotovosti, nakoľko nebezpečenstvo vojenského obsadenia Slovenska Nemcami bolo už veľmi akútne. J. Dobrovodský o tom vo svojich spomienkach uvádza: „28. 8. 1944 som sa dozvedel, že 27. 8. vypukol Ružomberok. Tam som mal dosadeného mjr. Vesela a tak som si sadol do auta (dali mi ho spojári – Šlajchart) a išiel som sa pozrieť do Ružomberka. Miloša Vesela som zastihol už v revolučnej nálade. Ružomberok bol obsadený partizánmi. Ja sa ho pýtam: «Miloš, čo to robíš? Veď si mal rozkaz k povstaniu dostať odo mňa, prípadne počúvať heslo, ktoré bude vydané ústredne.» Ten mi povedal: »Čo som mal robiť? Partizáni prišli, vojaci sa k nim pridali a čo sa nechám zastreliť. Ti sa ukládníť nedali.« Povedal som mu: »Dobre, vydrž, ja idem ku Goliaňovi, alebo to spustíme už ako celoštátnu akciu, alebo sa to ešte nejakým spôsobom urovná.« On mal totiž v pivnici zavretých nejakých dôstojníkov.“

Dobrovodský ďalej uvádza: „Prišiel som ku Goliaňovi po dobrodružnej ceste cez Šturec. Goliaň bol z toho zúfalý. Hovoril: »Práve sme urovnali Brezno a teraz zasa toto. Veď Nemci sú už pripravení a pôjdu do nás. Ja potrebujem každú chvíľku.« Pritom sa celkom zúfale vyslovil o Ferjenčíkovi, že čo tí tam v tej Moskve robia, že ho tam poslal na dohovorenie spolupráce so Sovietskou armádou so zameraním na činnosť dvoch slovenských divízií na Karpatoch a že už je tam vyše mesiaca (iba od 4. 8. 1944 – D. H.) a ešte od neho žiadnu správu nedostal. Hovoril mi: »Ty sa zober, choď do Žiliny, nebezpečenstvo je veľmi akútne a už sa mi zo Žiliny nevracaj do Bratislavy, zostaň tam.« To bolo 28. 8. 1944.“⁷

V čase, keď mjr. Dobrovodský bol v Ružomberku a v Banskej Bystrici (teda 28. 8.), priletel do Žiliny gen. Jozef Turanec spolu s Alexandrom Machom, aby preverili situáciu v tamojšej posádke a v meste. Na letisku ich očakával posádkový veliteľ pplk. Kallo s pobočníkom, ktorý im oznámil, že pri strečnianskom tuneli už bojujú Nemci s partizánmi. Žilinou v ten istý deň prechádzala okolo 9.00 h nemecká spojovacia jednotka, ktorá i napriek upozorneniu na partizánov v priestore Strečna pokračovala vo svojej ceste na Krakov ďalej. Za strečnianskym

⁵Štátny archív Nitra (ďalej ŠA Nitra), TŽ II, záp. prez. 1444/1944; Spomienka J. Dobrovodského z 2.9.1967..., c. d., s. 6, 7.

⁶Prečan, V.: Slovenské národné povstanie – Dokumenty (ďalej Dokumenty...), Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1965, s. 352.

⁷Spomienka J. Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 1, 2.

tunelom tento oddiel (pozostávajúci zo 45 mužov) napadli príslušníci 1. čs. partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika a po trojhodinovom boji (asi od 10. do 13. h) ho zlikvidovali. Mach s Turancom chceli do Žiliny pokračovať v ceste do Ružomberka. Ich lietadlo však zaletelo len nad strečniansky tunel, odkiaľ sa vrátilo do Trenčína. Obaja pravdepodobne „odhadli“ územie na východ od Strečna za nebezpečné.⁸

Nad ráno 29. augusta oddiel francúzskych partizánov za spolupráce sovietskych mínerov a slovenských železničiarov zatarasil tunel v Strečnianskej tiesňave. Do tunela poslali dva nemecké nákladné vlaky po 25 vagónoch naplnených uhlím. Po náraze na pripravenú nálož vlaky tunel zatarasili.⁹

Zvýšená aktivita partizánov bola výstražným signálom pre slovenskú vládu a Nemcov. Dňa 29. augusta 1944 začali nemecké jednotky s vojenskou okupáciou Slovenska. V oblasti Žiliny, kde bolo treba zachytiť prvý nápor nemeckých vojsk, neboli prípravy na Povstanie v takom štádiu, aby bolo možné na dlhší čas zdržať okupačné jednotky v ich postupe na Turiec a Banskú Bystricu. S tým však po zvážení situácie vojenské ústredie ani nerátalo. Išlo len o usku- točnenie mobilizácie a evakuáciu Žiliny.

Z hľadiska pripravenosti Žiliny na Povstanie treba ešte poznamenať, že mjr. Dobrovodský už na jar 1944 nadviazal styk s vyhladenými dôstojníkmi a s civilnými ilegálnymi odbojovými činiteľmi v meste, predovšetkým s ilegálnym oblastným výborom pre sz. Slovensko. Vznik tohto výboru opisuje V. Ryšavý: „Väčšinou v mojom alebo v Kubišovom byte boli stretnutia za spoločným cieľom. My sme žili v Žiline, stýkali sa s dôstojníkmi a vedeli sme, kto aký je. Mimo- riadny pomer som mal k bratom Veselovcom, hlavne k Mirovi a k Milanovi a k ich švagrovi dr. Nábělkovi a ich synovcovi Igorovi Nábělkovi. Dochádzali do Žiliny. V byte dr. Kubiša nachá- dzali oni i plk. J. Hluchý vždy pohostenie a predebatovanie našich záujmov na prípravách SNP.“¹⁰

Ilegálny oblastný výbor pre sz. Slovensko zjednocoval rôzne odbojové skupiny a zohral výz- namnú úlohu pri prípravách Povstania a v jeho prvých dňoch. Pracoval v zložení:

Dr. Róbert Kubiš – predseda za občiansky blok,

Rudolf Viktorín st. – predseda za socialistický blok,

Vavro Ryšavý – vojenský referent, jeho pomocníci: *Miroslav Kubiš, Juraj Kubiš*.

Rudolf Pravdík st. – zásobovací referent, *Rudolf Pravdík ml.* – partizánsky referent, jeho po- mocníci: *Rudolf Viktorín ml., Fedor Fiala, Jurij Nikolajev, Jozef Bača* – člen, *Juraj Žucha* – člen, *Alojz Eichler* – člen, *Jakub Žilinský* – člen, *Ladislav Maurer* – člen, *František Čáp* – člen.¹¹

Major Dobrovodský a dôstojníci miestnej posádky zasvätení do príprav Povstania (patrili k nim kpt. Teodor Šlajchart, por. Svätopluk Písecký, kpt. Ondrej Šeban, kpt. Ladislav Nižňan-

⁸Dokumenty..., c. d., s. 1145.

⁹Príspevky k dejinám SNP v Turci (ďalej Príspevky), Turčiansky Svätý Martin 1947, s. 101, 102.

¹⁰Citované z listu Vavra Ryšavého autorovi, odoslaného z Washingtonu 3. 2. 1991; Vavro Ryšavý v časopise Naše hlasy, Toronto – Canada 1975, v článku SNP – zrada a zločiny separatistov na Hlinkov účet a Slovenské národné povstanie na s. 4 uvádza, že „...v lete (1944 – D. H.) bolo zhodených niekoľko dvojíc s rádiostanicou, ktoré však nepracovali pre SNP, ale mali priame vojenské určenie pre sovietsku armádu. Osobne sám s dr. Róbertom Kubišom, predse- dom Ilegálneho výboru pre severozápadné Slovensko, sme skrývali dvojicu nadporučika Antona Hímera, pôvodom z Pezinka a mechanika Viktora Medeka zo Žitného ostrova, ktorí boli parašutovaní a podávali do Kyjeva hlásenie o pohybe nemeckého mužstva a materiál po košicko-bohumínskej železnici smerom na východ.“

Vavro R y š a v ý (4. 3. 1911 Hustopeče – ? 10. 1997 Washington) významný predstaviteľ profitašistického odbo- ja v Žiline, vojenský referent Ilegálneho oblastného výboru pre sz. Slovensko so sídlom v Žiline; spoluorganizátor mobilizácie v tomto meste 29. 8. 1944. V SNP plnil úlohy na operačnom oddelení Veliteľstva 1. čs. armády na Sloven- sku v B. Bystrici. Po oslobodení člen Miestneho i Okresného NV v Žiline, prvý náhradník SNR za Demokratickú stranu; v r. 1945 – 1946 predseda Zväzu dentistov na Slovensku, r. 1947 zvolený za oblastného predsedu Mladých demokratov DS sz. Slovenska. Dňa 26. 2. 1948 bol zatknutý a väznený v Žiline a Trenčine. Koncom marca 1948 pod- mienčne prepustený na slobodu a keďže mu hrozilo opätovné zatknutie, volil cestu emigrácie do Nemecka. Odtiaľ sa dostal do Kanady, kde roku 1955 získal kanadské štátne občianstvo a roku 1965 americké občianstvo. Funkcionár Rady slobodného Československa.

¹¹RYŠAVÝ, V.: Žilina a Slovenské národné povstanie. Universum Sokol Publications, New York 1981, s. 111, 112.

ský, npor. Ján Keníž, kpt. J. Sedláček, škpt. K. Šimo, por. F. Kliment, npor. Z. Waldstýn, por. dr. Ján Kubiš a por. Štefan Filip) na jednej strane a ilegálny oblastný výbor pre sz. Slovensko na druhej sa dohodli v otázke mobilizácie, ktorá sa mala uskutočniť v dvoch etapách:

- v prvej – v prípade akútneho nebezpečenstva obsadenia Slovenska nemeckými vojskami mali byť do kasární tajne povolani tí najspoľahlivejší, ktorých vybrali v žilinských továrňach a na blízkom okolí;
- v druhej – keď dôjde k otvorenej roztržke s Nemcami, mala byť uskutočnená všeobecná mobilizácia.¹²

Major Dobrovodský v prípade, žeby prevezal velenie nad žilinskou posádkou v Štefánikových a Hurbanových kasárňach na Rajeckej ceste, mohol počítať s týmito vojenskými silami: Náhradný oddiel delostreleckého pluku 11 tvorilo krátko pred Povstaním len torzo vojakov a dôstojníkov z jeho pôvodného počtu. Bolo to 350 vojakov zväčša klasifikácie „B“, z toho 22 dôstojníkov a rotmajstrov. Mužstvo nebolo najmä na pešiacky boj vycvičené. Väčšina riadne vycvičených vojakov bola ešte predtým odvelená k dvom divíziám na východné Slovensko.¹³

Spojovací prápor vzdušných zbraní (veliteľ kpt. Teodor Šlajchart)¹⁴ mal asi 600 – 650 mužov. Do Povstania bol preorganizovaný ako peší prápor. Ďalej tu bolo niekoľko letcov, pešia polrota z leteckej jednotky žilinského letiska, stanica hlásnej služby a záchytné stredisko vojakov vracajúcich sa z frontu do zázemia (veliteľ kpt. Karol Repašký).

Aj keď sily okupačných vojsk nemohli byť vopred známe, povstalci v Žiline museli v prospech útočiacich pripočítať ešte skupinu asi 350 vojakov nemeckej spojovacej jednotky, ktorá sa na začiatku povstania nachádzala v meste (celkový početný stav tejto jednotky bol pri jej príchode do Žiliny 20. 8. 1944 asi 700 mužov).¹⁵ S nimi povstalci museli tiež počítať.

Situáciu v meste bezprostredne pred vypuknutím Povstania dokresľujú výpovede priamych svedkov. Teodor Šlajchart: „V čase tesne pred Povstaním a aj na začiatku SNP boli v Žiline nejaké nemecké jednotky. Bola tam strážna jednotka, letecká hlásna služba, spojári, nejakí poradcovia, aj vojaci (ochrana), asi tak 100 – 150 ľudí. Keď došlo k bojovému stretnutiu, títo sa stiahli do synagógy, dievčenského gymnázia a na hlavnú poštu. K ním sa pridali aj niektorí miestni Nemci a vytvorili obrannú jednotku v centre mesta, ktorá nám v prvý deň spôsobovala určité starosti... Už 28. 8. 1944 bola predbežná mobilizácia a robili sme určité vnútorné

¹²Tamže, s.112.

¹³Príspevky... c. d., s. 116, 117, 119. J. Pivovarčí vo svojich prácach z dokumentov o slovenských ozbrojených silách v predvečer SNP, In: Kapitoly z odboja na Slovensku, Bratislava 1968 i v nepublikovanej práci Vojenské prípravy SNP uvádza podstatne vyššie počty príslušníkov náhradného oddielu del. pluku 11, a to 617 mužov prez. služby, 862 zálohy a 42 záložných dôstojníkov.

¹⁴Kapitán Teodor Šlajchart, dnes gen. mjr. v. v., (30. 8. 1916 Nová Baňa – žije v Banskej Bystrici). Do Žiliny sa dostal v r. 1942 z Piešťan. S prípravami povstania ho zoznámil mjr. Dobrovodský, ktorý ho poveril úlohou podporovať partizánske jednotky v oblasti Čadce. Vo svojej jednotke (Spojovací prápor vzdušných zbraní) zaslúžil do týchto príprav obmedzený počet dôstojníkov, najprv por. Štefana Filipa, ktorý mal pripravovať automobilovú techniku, najmä však zbrane pre prípadné použitie. Poručík Filip bol poverený odviezť 1 – 2 nákladnými autami zbrane do oblastí Čadce.

Spojovací prápor vzdušných zbraní „Šlajchart“ mal na začiatku Povstania 400 vojakov a zmobilizovaných dobrovoľníkov, 15 dôstojníkov a dôstojníckych zástupcov vo funkciách veliteľov rôt a čiat. Z nich 70 percent boli vojaci z pôvodného Spojovacieho práporu vzdušných zbraní a 30 percent dobrovoľníci (robotníci, roľníci, študenti), ktorými bol prápor doplnený 29. augusta dopoludnia po vyhlásení všeobecnej mobilizácie v Žilinskom okrese. Po bojoch v Strečnianskej tiesňave bojoval vo zväzku 5. taktickej skupiny, neskôr v rámci 4. TS v priestore Prievidze a nakoniec v 2. čs. partizánskej brigáde gen. M. R. Štefánika. – Spomienka T. Šlajcharta Spojovací prápor vzdušných zbraní, A MSNP, nezaradené, s. 1.

Podľa spomienok Jána Matiasa (31.3.1923), ktorý od 1. 10. 1943 vykonával vojenskú prezenčnú službu u Spojovacieho práporu vzdušných zbraní (ako pisár), kpt. Teodor Šlajchart, veliteľ uvedeného práporu bol zároveň aj veliteľom civilnej Motorovej letky 7, Bezmotorovej letky 10 a Modelovej letky 60 v Žiline. Ján Matias vo svojich spomienkach uvádza: „...Potom som bol v Hurbanových kasárňach. Boli sme aj strážiť tunely povyše Strečna. V kasárňach sme vykonávali strážnu službu a boli v pohotovosti až do vypuknutia SNP...“ – Spomienka Jána Matiasa, A MSNP, fond XII, S 363/93, s. 1.

¹⁵Slovenské národné povstanie roku 1944 – Sborník príspevkov z národnooslobodzovacieho boja 1944 – 1945 (ďalej Sborník...), Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1965, s. 254

opatrenia (organizačné, materiálne) na zostavenie jednotky predovšetkým z ľudských síl. Major Dobrovodský nebol 28. 8. v Žiline. Prišiel až v ten deň večer a priamo riadiť začal až 29. 8., ovšem podľa pokynov a dohovorov začali sme organizovať svoje jednotky už 28. augusta. Najskôr bolo hovorené s dôstojníkmi a poddôstojníkmi, ale i s vojakmi, ktorí sa mohli rozhodnúť, keby sa nechceli zúčastniť. Dňa 29. 8. už ráno bol jednotka nastúpená, definitívne zorganizovaná a aj pohovor s jednotkou bol urobený. Mužstvo súhlasilo.¹⁶

Vladimír Macko: „Po meste sa ponevieralo množstvo ľudí odsunutých z Ukrajiny pred blížiacim sa frontom. V hoteli Rémy boli ubytované deti Hitlerjugend z Ríše a bola tu aj pomerne početná asi 200-členná jednotka Wehrmachtu – zväčša spojári, ktorí mali údajne budovať diaľkové spojenie frontu s pripravovaným vyšším veliteľstvom nemeckých armád v Ražekých Tepliciach. Po udalostiach v Martine a zatarasení tunelov pri Strečne vznikla v Žiline dosť napätá situácia. Nemci vo svojich ubytovacích priestoroch zosilnili strážu a po meste sa pohybovali ozbrojení. Kolovali správy, že hodlajú v meste obsadiť niekoľko dôležitých bodov. Aby sa tomu predišlo, bol som už ráno 28. augusta odoslaný so skupinou asi 15 vojakov obsadiť žilinskú železničnú stanicu.“¹⁷

S prihliadnutím na uvedené skutočnosti treba vyzdvihnúť, že Žilina i napriek nepriaznivej strategickej polohe voči predpokladanému smeru postupu nepriateľa (otvorené strategické smery v blízkosti hraníc bez akýchkoľvek vysunutých stredísk odporu) ako prvá začala otvorený boj proti nemeckým jednotkám určeným na okupáciu Slovenska.

NÁSTUP ŽILINSKEJ POSÁDKY DO POVSTANIA

Rekonštrukciu dramatického spádu udalostí, ktoré sa odohrali v Žiline a jej blízkom okolí 29. augusta 1944 uvádzame svedectvom Vavra Ryšavého, vojenského referenta ilegálneho oblastného výboru pre sz. Slovensko:

„Posledné dve noci sme ani ja ani Dobrovodský nespali vo svojich bytoch z obavy, že by po udalostiach, čo sa stali s nemeckou vojenskou misiou v Martine, mohlo dôjsť k zatýkaniu, alebo náhodnému odhaleniu konšpirácie. Z opatrnosti sme spali v textilnom sklade Miroslava Kubiša na Mrázovej ulici. Ráno 29. augusta sme zavčasu vstali, že pôjdeme do Grand-hotela na raňajky. Pred žilinskou synagógou som stretol môjho známeho z policajného riaditeľstva Vojtecha Kováča. Ten mi oznámil správu o prekročení hraníc Slovenska nemeckou okupačnou armádou. S touto oficiálnou správou sme oboznámili mjr. Dobrovodského, s ktorým sme sa na mieste zhodli, že ideme do akcie. Nebezpečie a krátkosť času žiadali okamžité rozhodnutie.“¹⁸

¹⁶Časť nemeckých vojakov obsadila aj továreň na celulózu na východnom okraji Žiliny. Z obsadených objektov v centre mesta (dievčenské gymnázium, synagóga) ostreľovali motorizovanú kolónu povstalcov, ktorá prechádzala mestom do obranných postavení. Kapitán Šlajchart vyčlenil údernú skupinu v sile čaty, ktorej velil poručík Štefan Filip. Spolu s dvoma tankami od Pluku útočnej vozby z Martina blokovali nepriateľa opevneného v centre mesta. – Spomienka Teodora Šlajcharta Spojovací prápor vzdušných zbraní, A MSNP, nezaradené, s. 1, 2

¹⁷Vladimír Macko, v tom čase príslušník PLD pluku v Bratislave, bol začiatkom augusta 1944 spolu s ďalšími dôstojníkmi a aspirantmi antifasistického zmysľania tohto útvaru odvelený do Žiliny, aby tu absolvovali kurz styčných a operačných dôstojníkov protivzdušnej obrany (boli medzi nimi por. Juraj Sokol, por. Rudolf Miškolci, por. Anton Mikula a i.) Kurz, ktorý dokonca viedli odborníci z Wehrmachtu, bol však iba zámenkou, aby sa títo dôstojníci a aspiranti dostali na severné, resp. stredné Slovensko a mohli byť zapojení do príprav ozbrojeného povstania. – Spomienka Vladimíra Macka, A MSNP, fond XII, S 59/90, s. 1

¹⁸Na to, ako dospel k takémuto rozhodnutiu, mjr. Dobrovodský vo svojich spomienkach uvádza: „Keď som ráno 29. 8. dostal správu, že ide transport, ktorý má vykladať v Hričove, ešte som váhal verejne vyhlásiť povstanie – pod dojemom Golanových rečí: nezačínať včas, potrebujem získať čas, každá hodina mi je dôležitá. Z toho dôvodu, aby som nezmeškal dobu, rozhodol som sa, že prevezmem násilne velenie. Vyslal som tam motocyklové spojky a nariadil mobilizáciu tých najspoľahlivejších. S ilegálnym žilinským NV som mal dohovorené, že v prípade možnosti budeme mobilizáciu prevádzať na 2 etapy a síce v prvej etape, keď bude hroziť akútne nebezpečie, povoláme do kasární tajne tých najspoľahlivejších, ktorých oni vybrali v továrňach a v okolí a až keď dôjde k otvorenej roztržke s Nemcami, potom bude vyhlásená všeobecná mobilizácia.“ – Spomienka Jozefa Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 2.

*Cítili sme, že napätie, v ktorom sme žili posledné dni, sa uvoľnilo a zabudli sme na to, do akého dobrodružstva sa púšťame. Nemali sme čas uvažovať, čo sa s nami stane, ak by sa akcia nevydarila. Dobrovodský v civile išiel do kasárni a ja som sa vrátil do textilného skladu, kde boli ukryté ústupové plány pre žilinskú posádku v prípade, že bude zo Žiliny vytlačená. Plány som prostredníctvom Mira Kubiša poslal do kasárni mjr. Dobrovodskému. Potom som odišiel do bytu dr. Róberta Kubiša odkiaľ som telefonicky vyzval podniky v meste, aby okamžite poslali mužov a motorové vozidlá do kasárni. Všetky vozidlá prišli do kasárni načas. Takto prebieha mobilizácia civilov a motorových vozidiel.*¹⁹

A čo sa v tom čase odohrávalo v žilinských kasárňach? Major Dobrovodský sa po príchode do kasárni za asistencie dvoch dôstojníkov odobral do kancelárie veliteľa posádky pplk. Kallu a oznámil mu, že preberá velenie pluku a celej posádky. Na tieto dramatické chvíle J. Dobrovodský spomína takto: „Bol som dohovorený s dôstojníkmi delostreleckého pluku 11, ktorí pracovali pre mňa, že keď bude akútne nebezpečie, pôjdeme do kasárni a násilne prevzmem velenie od pplk. Kallu. Podrobnosti síce neboli dohovorené, pretože sa nedala predvídať doba a nejaké bližšie okolnosti. Záležalo na tom, kde vtedy bude atď. Keď som dostal správu, že Nemci nastupujú a nemecký transport cieľi na Žilinu, tak som okamžite volal do kasárni npor. Nižňanskému, ktorý bol Kallovým pobočníkom, aby ihneď prišiel pred bránu po mňa autom a že mu mám niečo dôležité oznámiť. Ten skutočne okamžite po mňa prišiel. Medzitým sme sa dohovorili s Ryšavým, aby povedal ilegálnym činiteľom, aby poslali ľudí do kasárni, že ja idem do kasárni zaistiť Kallu. V civile som sadol do auta a išiel som do kasárni. Keď som prechádzal bránou, počul som poznámky: aha, už sa ide do toho, už je tu major Dobrovodský. Prišiel som hore do veliteľskej budovy, hneď sa prihlásil npor. Keníž. Povedal som mu, že už ideme Kallu zaistiť. Bol tam pritom aj Harnádek, ten mi na moje požiadanie dal pištoľ, pretože k takej veci treba mať aj nejakú zbraň. Pýtam sa, kde je Kallo? Harnádek mi hovorí: »Holič je u neho v kancelárii a holí ho.« Povedal som: tak počkám, aby ho náhodou nepodrezal. Keď holič odišiel, ja som išiel s Kenížom a Nižňanským do jeho kancelárie a hovorím mu: pán podplukovník preberám velenie posádky a pluku. On sa ma opýtal, na či rozkaz. Hovorím: na vyšší rozkaz, to nech Vás nezaujímá. Že on potrebuje na to písomný rozkaz, aby to mohol odovzdať a že zavolá MNO Bratislavu. Ja mu hovorím: pozrite sa, ja Vám naservírujem čisté víno. Ideme biť Nemcov. Tak Vy márne budete volať Bratislavu. Ak Vy budete mať rozum, tak budem mať aj ja. Viete, na osobe pplk. Kallu povstanie, ktoré sme dlhé mesiace pripravovali, nestroskotá. Máte u seba zbraň? Nepovedal ani slovo, tak som išiel k nemu, zdvihol som mu blúzu a na opasku mal pištoľ 6,35 mm. Tú som mu zobral a ešte som mu povedal: aby ste Vy vedeli, že to nie je moja svojvoľná akcia, tak som nechal zvolať dôstojníkov do dôstojníckej jedálne a tam uvidíte, koľko ľudí Vám ostalo verných. Vtom on vybafoľ: »Nadporučík Nižňanský, dávam Vám rozkaz, zatknite majora Dobrovodského!« Nižňanský sa na neho len usmial a povedal: »Ja prijímam rozkazy len od pána majora.« Tak vtedy on už kapituloval. Pridelil som mu susednú miestnosť, kde som postavil stráž a bez môjho dovolenia sa odtiaľ nesmel vzdialiť. On si potom nechal zavolať lekára, lebo margíroval, že mu je zle. Lekár tam bol. Potom odišiel a Kallo tam zostal až do nočných hodín. Keď som opúšťal Žilinu, povedal som mu: mám príkaz Vás eskortovať do Banskej Bystrice, ale ja Vás tu nechám. Nie som na Váš život zvedavý. Nechám Vás tu, ale zaväzujem si Vás čestným slovom dôstojníka, že sa postaráte o to, aby sa rodinám tých, ktorí so mnou odchádzajú do Povstania, ani vlas na hlave neskrivil. Ak porušíte svoj sľub, ja Vás ešte nájdem a to Vás potom bude stať život. On samozrejme ešte namietaľ, že prečo sme ho do toho nezasvätili. Povedal som: o Vás sa hovorí, že ste už v jednej príprave zradili, ja Vás neobviňujem, ale Vy ste označený ako nespoľahlivý a konečne, veď sa mi aj tak trošku poznáme. Súčasne

¹⁹Citované z listu V. Ryšavého autorovi, odoslaného z Washingtonu 3.2.1991 (osobný archív autora)

som mu povedal, že túto miestnosť opustí až dve hodiny po mojom odchode. Ja som potom odišiel, stiahol som odtiaľ aj stráž, lebo som z kasární odchádzal takrečeno posledný, ešte nejakí chlapi tam pobehávali a keď som došiel na letisko, asi 3 hodiny na to mi hlásili, že chlapi boli v kancelárii hľadať Kallu, ale že už tam nebol. Dozvedel som sa, že z kancelárie ušiel, ale bol to azda pud sebazáchovy, lebo sa bál vojakov. Ušiel do salezianskeho kláštora oproti kasáňiam. Údajne vraj prehovárал nejakých vojakov pri bráne, aby do Povstania nešli, aby nešli so mnou ako so zradcom. Dozvedel som sa, že mal rodinu evakuovanú niekde vo Varíne v nejakom kaštieli. Keď sovietske vojská obsadili pri oslobodzovaní kaštieľ, Kallu zobrali (NKVD) a bol v ZSSR 2 – 3 roky ako zajatec.“²⁰ Tolko spomínanie J. Dobrovodského. Vráťme sa však k okamihu v ktorom mjr. Dobrovodský oznámil pplk. Kallovi, že preberá velenie pluku. Keď sa prítomní dôstojníci osvedčili, že prijímajú rozkazy len od mjr. Dobrovodského, bol pplk. Kallo zaistený. Potom dal Dobrovodský zvolat' do jedálne všetkých dôstojníkov a vyzval ich, že sa môžu na základe dobrovoľnosti pridať k povstalcom a bojovať proti Nemcom. Smerom na Považskú Bystricu vyslal motospojky a pozorovacie lietadlo, aby zistili situáciu a priniesli ďalšie správy o príchode nemeckého vojenského transportu. Na situáciu v kasáňiach spomína Teodor Šlajchart takto: „Dňa 29. augusta medzi 7. – 8. hodinou prišiel mjr. Dobrovodský do kasární, zvolal nás do jedálne, zoznámil nás so situáciou a vyzval do otvoreného boja proti okupantom. Výzva sa stretla so všeobecným kladným ohlasom. Naše mužstvo bolo v styku s príslušníkmi slovenskej armády, ktorí boli v žilinskom záchytnom stredisku na odpočinku. Vedeli o tom, čo sa deje na frontoch, čo nemecké jednotky robia na východnom fronte, takže títo vojaci len čakali, kedy to vypukne a nebolo im treba dávať nejaké podrobnejšie inštrukcie. Dôstojníci, poddôstojníci i mužstvo s tým súhlasili. Dobrovodský nás zoznámil s opatreniami, ktoré robí. Ostrá pohotovosť bola stále, všetci sa pripravovali. Potrebovali sme sa doplniť, aby sme mohli zostaviť prápor. O mobilizácii sme vedeli už zrána, dopoludnia prichádzali záložníci, robotníci z celulózky a súkenky, študenti. Postupne prichádzali aj chlapi z okolitých dedín. Týchto sme vyzbrojili a vystrojili. S každým bol urobený pohovor. U všetkých bolo veľké odhodlanie postaviť sa na odpor a bojovať proti okupantom. Z mobilizačných zásob bolo vyzbrojených asi 500 ľudí. Boli sme vyzbrojení iba ľahkými zbraňami: pušky, obmedzený počet samopalov, niekoľko ľahkých guľometov, ručné granáty. Potom sme odkryli augumentačné zásoby; boli tam autá v dobrom stave. Nákladné autá prichádzali aj zo žilinských fabrik.“²¹

Asi o 9.30 h počas leteckého poplachu došlo k incidentu s príslušníkmi nemeckej spojovacej jednotky, keď sa pred vchodom do kasární skupina nemeckých vojakov pokúšala prerušiť telefónne vedenie. „Náš strážny pri bráne, spomína Vladimír Macko: zlikvidoval nemeckého vojaka na stípe, keď neuposlúchol jeho výzvu. Mŕtveho odtiahli na strážnicu. Asi po hodine došiel do kasární nemecký dôstojník na sajdke. Major Dobrovodský v snahe urovnať konflikt mu vysvetľoval, že nemecký vojak bol zastrelený omylom, keď ho vraj náš strážny pri prestrihovaní telefónnych drôtov vedúcich do kasární pokladal za partizána preoblečeného do nemeckej uniformy. Výraz tváre nemeckého dôstojníka nasvedčoval, že takémuto vysvetleniu neverí, mŕtveho však naložil do sajdky a z kasární odišiel.“²²

„V prvej fáze (mobilizácie – D. H.) som nariadil povolať do kasární len tých najspolahlivejších“, spomína na tieto udalosti mjr. J. Dobrovodský, „vyslal som spojky a vtom sa stal ten incident s nemeckým spojovacím družstvom, ktoré zvinovalo káble okolo žilinských kasární. Bolo to veľmi zaujímavé. Nemecký veliteľ ma volal telefonicky. Hľadal Kallu. Povedal som mu, že Kallo je preč a ja ho zastupujem. A že kde je preč?

²⁰Spomienka J. Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 4,5, 6.

²¹Spomienka T. Šlajcharta z 27. 11. 1990, A MSNP, nezaradené, s. 2, 3.

²²Spomienka Vladimíra Macka, A MSNP, fond XII, S 59/90, s. 3.

Hovorím: čo Vás to zaujíma, Kallo je preč, ja som jeho zástupca, som tu, čo chcete. Tak, že vraj sa stalo, že tam jeho vojakov postrieľali. Ja som tak trochu celú vec obrátil. Povedal som mu: počujte, ja to budem hlásiť vyššie, že ste nechali zvinovať vedenie, respektíve liezť na telegrafné stĺpy v okolí kasární. Moji vojaci predpokladali, že sú to partizáni, tak po nich začali páliť. On ma prosil, či by sa to nedalo nejakým spôsobom urovnať, že by tam prišiel. Povedal som mu, že môže kedykoľvek prísť. Že vraj akú záruku mu dávam, čo sa týka bezpečnosti jeho osoby. Ja som mu povedal: pozrite sa, keď som Vás pozval, dávam Vám čestné slovo dôstojníka. Pretože mi ešte v tej dobe záležalo na urovnaní incidentu, tak som mu poslal ako styčného dôstojníka kpt. v zál. Antona Brezányiho s vojenským autom. Ten išiel pre neho a priviezol ho do kasární (toto je odlišné od spomienky V. Macka – D. H.). Tam už bol taký menší autobus zaistený; jeden chlap, ktorý bol ťažko ranený, už bol na ošetrovni. Ja som mu nadal, či nevie, že aj partizáni sa obliekajú do nemeckých uniforiem. On sa tváril, že tomu neverí. Potom som mu povedal: ste všetci voľní, naložte si aj toho raneného, totiž dvaja to boli ranení, odveďte si ich do nemocnice. Potom odišiel, Brezányi ho sprevádzal. Toho som dal schválne, aby ho snád naši vojaci nejakým spôsobom nezapadli.²³

Onedlho na to (okolo 11.30 h) vrátili sa motospojky a potvrdili správu o približovaní sa nemeckého vojenského transportu od Považskej Bystrice k Hričovu. Súčasne pilot vyslaného pozorovacieho lietadla npor. Zubřík z letiska hlásil do kasární správu o transporte a jeho zložení. Už nebolo pochyb o začatí okupácie Slovenska nemeckými vojskami.

Major Dobrovodský dal pokyn k ozbrojenému odporu proti približujúcim sa nemeckým jednotkám. Prostredníctvom Oblastného výboru pre sz. Slovensko bola vyhlásená všeobecná mobilizácia. Správa o okupácii Slovenska bola ihneď odoslaná pplk. Golianovi do Banskej Bystrice.

Zvesť o mobilizácii sa rýchlo rozšírila po Žiline a okolitých obciach. Mnohí civili sa dostavili do kasární, kde boli vyzbrojení a vystrojení. Znepokojený prednosta Štátneho policajného úradu v Žiline telefonoval na posádkové veliteľstvo a žiadal vysvetliť situáciu. Major Dobrovodský ho „informoval“, že z príkazu MNO robí tichú mobilizáciu preto, aby Nemci, nachádzajúci sa v Žiline, boli chránení pred partizánmi, ktorých útok sa očakáva.²⁴

Popri mobilizácii obyvateľstva bol vydaný aj rozkaz na sústredenie potrebného materiálu, najmä dopravných prostriedkov. Do kasární prichádzali civili so súkromnými motorovými vozidlami i nákladné autá zo závodov. Dialo sa to za značného chaosu a boli aj prípady, že niektorí „povstalci“ po vyzbrojení a vystrojení nečakali na ďalšie rozkazy, ale opustili kasárne a odišli do hôr, alebo sa vrátili domov a zbrane ukryli. Predsa sa však podarilo narychlo zostaviť dva prápory vojska, ktoré mali ako prvé zasiahnuť do boja proti okupantom.

Veliteľ povstaleckej posádky v Žiline mjr. Dobrovodský vydal v poludňajších hodinách rozkaz zaujať obranu v smeroch predpokladaných útokov nepriateľa. Prápor kpt. Karola Repašského mal obsadiť výšiny západne od Strážova. Okolo 15. hodiny nákladné autá odviezli do tohto priestoru vyše 300 povstalcov. Práporu prideliť batériu 10,5 cm kanónov, ktorá zaujala postavenie v priestore obce Divinka. Prieskumné hliadky vyslané kpt. Repašským Nemci kontaktovali východne od Hričova. Okupanti čakali, až sa celý transport vyloží na hričovskej

²³Spomienka J. Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 2, 3.

²⁴Na spoluprácu s miestnou políciou počas mobilizácie v Žiline mjr. Dobrovodský spomína: „Už v dobe, keď som vyhlásil povstanie, prišiel ku mne policajný riaditeľ Gablas a ešte nejaký sudca s tým, že naštylizujú mobilizačnú vyhlášku a vyhlášku pre evakuáciu Žiliny. Pridelil som im jednu kanceláriu a tu vyhlášku koncipovali. Ja som im vtedy trochu nadal, že vyhláška mala už byť podľa dohody aj tajne natlačená a len ju vyvesiť. Od tejto záležitosti ma však odvedli iné starosti, rozkazy som vydal ústne a takto skončila celá akcia. Nevieť do akej miery, či tá vyhláška bola vyvesená v Žiline, lebo potom mi povedali, že túto vyhlášku musím podpísať ja ako vrchný veliteľ jednotiek Žiliny, ale už nikto ku mne neprišiel s nejakým podpisom.“ – Spomienka J. Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 7.

železničnej stanici. Jednotky kpt. Repašského sa stiahli do hlavného obranného postavenia na čiaru Príkrik – Váh – Divinka. Mali zabrániť preniknutiu okupačných vojsk k Žiline zo západu, odkiaľ postupovala bojová skupina plukovníka von Ohlena.²⁵

Ďalší prápor pod velením kpt. Teodora Šlajcharta dostal úlohu obsadiť údolie rieky Kysuce severne od Brodna a prehradiť smer Čadca – Žilina, odkiaľ sa k Žiline blížili jednotky bojovej skupiny plukovníka Juncka, prípadne podporiť predsunutú jednotku roty npor. Česlu v priestore Čadce. „Okolo 13. – 14. hodiny poobede sme už boli úplne pripravení zaujať obranu v priestore Brodna na svahoch po oboch brehoch Kysuce,“ spomína T. Šlajchart. „Tam bol zasadený celý prápor bez jednej roty. Rotu por. Štefana Filipa sme nechali doma. Tá bola poverená pôsobiť v Žiline proti zabarikádovaným Nemcom. Dostali sme aj delostreleckú posilu – jednu batériu 4 diel ráže 10,5 cm. Hneď sme začali budovať obranu jednotlivca. Obranné zákopy sme budovali do večera. Odkrytý terén však nebolo možné brániť proti silnejúcemu tlaku nepriateľa takýmto pomerne malými jednotkami.“²⁶

J. Matias uvádza: „Spomínam si, bolo to asi 28. 8. 1944 (správne 29. 8. 1944 – D.H.), do kasární prišli partizáni a civilné osoby, najmä mládež. Otvorili sa sklady a brali si, čo kto chcel. My od spojovacieho práporu sme dostali rozkaz, aby sme vojenské kufre odovzdali do skladu a boli pripravní na ďalší rozkaz. Podvečer sme boli nákladnými autami presunutí severne od Žiliny, na takých svahoch sme mali rozkaz zakopávať sa. Velil nám kapitán Šlajchart. Mali sme pušky, samopaly, guľomety a granáty. Potom sme boli stiahnutí späť do Žiliny s rozkazom presunúť sa do priestoru Strečno.“²⁷

Hlavným zámerom nemeckých okupačných vojsk v priestore Žiliny na začiatku SNP bolo ovládnuť a získať kontrolu nad železničnou traťou Košice – Bohumín. Zvolili si tri hlavné smery útokov: Bohumín – Čadca – Žilina; Považská Bystrica – Bytča – Žilina; Považská Bystrica – Domaníža – Rajec.

Predsunutú jednotku práporu kpt. Repašského sa dostali do prvého bojového styku s okupantmi pred obcou Horný Hričov. Rotu npor. Česlu v Čadci napadli okupačné jednotky postupujúce od Jablunkovského priesmyku a rozprášili ju, pričom bol ranený aj veliteľ.

V Žiline zatiaľ prebiehala mobilizácia ďalších občanov. Z nich bol už iba čiastočne vyzbrojený a vystrojený tretí prápor pod velením npor. Benáčka. Dostal rozkaz presunúť sa do Martina cez Rajeckú dolinu a Malú Fatru a prehradiť smer Považská Bystrica – Domaníža – Rajec proti prípadným útokom nepriateľa. Pre ostatné zmobilizované mužstvo už neboli zbrane, preto bolo určené ako záloha Vojenského ústredia v Banskej Bystrici.

Osamotený prápor kpt. Repašského na čiare Príkrik – Váh – Divinka nedokázal zabrániť postupu okupačných vojsk na Žilinu. V neskorých večerných hodinách hlásil kpt. Repašský, že časť nemeckých jednotiek postupuje cez Súľovské skaly v smere Ovčiarско – Bitarová – Závodie do tyla jeho obrany a hrozí mu obklúčenie. Tlak nepriateľa zosilnel aj v smere od Čadce a keďže jednotky povstalcov vysunuté k Hričovu a Brodnu mali jedinou ústupovú cestu cez Žilinu, mjr. Dobrovodský za tejto situácie 30. 8. v noci rozhodol, aby sa stiahli na východný okraj mesta. K tomuto rozhodnutiu dospel preto, že v prípade odrezania ústupovej cesty bolo by stratené jadro povstaleckého vojska žilinskej posádky určené na obranu Strečnianskej tiesňavy. Podľa vývinu situácie bolo tiež málo pravdepodobné zlikvi-

²⁵Major Dobrovodský o tom v spomienke uvádza: „Pokiaľ sa týka zasadenia práporu Repašského, ten mi hlásil, že po obsadení obranného postavenia vyslal svoje prieskumné jednotky dopredu zistiť, kde sú nepriateľské jednotky a tie východne od Hričova boli nastrelené Nemcami. Nemci ovšem vtedy neprejavili nejakú zvláštnu aktivitu; čakali až sa celý ten transport vyloží. Naše jednotky sa stiahli do hlavného obranného postavenia. Až vo večerných hodinách sa Nemci priblížili a keď boli z nášho obranného postavenia nastrelení, zasa zostali pasívni. Na prápor Repašského neúčtali.“ – Spomienka J. Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 8.

²⁶Spomienka T. Šlajcharta z 27. 11. 1990, c. d., s. 3.

²⁷Spomienka Jána Matiasa, A MSNP, fond XII, S 363/93, s. 2.

dovanie pomerne silnej nemeckej jednotky v Žiline, takže hrozilo dvojité nebezpečenstvo napadnutia vysunutých jednotiek od ich tyla.²⁸

Medzitým povstalci v Žiline obsadili hlavnú železničnú stanicu²⁹ aj stanicu Žilina – Prednádražie a poštové úrady (okrem pošty č. 1). Na zlikvidovanie nemeckej jednotky, ktorá sa zabarikádovala v dievčenskom gymnáziu a obsadila aj hlavnú poštu, finančný palác a synagógu (budovy v strede mesta), bola zostavená útočná skupina pod velením poručíka Štefana Filipa. Na posilnenie tejto skupiny boli od posádkového veliteľa v Martine pplk. Emila Perku vyžiadané tanky, ktoré mali ešte v popoludňajších hodinách pomôcť pri likvidácii zabarikádovanej nemeckej jednotky. Tanková posila (jedna tanková čata zložená z troch tankov LT 38 a z jedného samohybného dela pod velením poručíka Štefana Bodnára)³⁰ však pri presune do

²⁸Medzi príčiny, ktoré viedli mjr. Dobrovodského k vydaniu rozkazu na presun povstaleckých jednotiek najskôr na východný okraj Žiliny a potom do Strečnianskej tiesňavy, treba zaradiť aj skutočnosť, že povstalci vôbec nedisponovali protitankovými zbraňami. Ani ich sily a prostriedky nepostačovali na obranu rozľahlého mesta ležiaceho v širokom údolí, ktoré bolo možné napadnúť z viacerých strán. V tom čase nastupovali nepriateľské jednotky na Žilinu už z dvoch smerov: od severu i z juhu.

V priestore Strečna sa pomer síl povstalcov a okupačných jednotiek v prvých dňoch septembra 1944 dá číselne vjadriť nasledovne: pechota – 1:1,8, delostrelectvo – 1:2, tanky – 1:2, letectvo – 0:16.

Podklady J. Dobrovodského pre publikáciu Príspevky k dejinám SNP v Turci, A MSNP, nezaradené.

²⁹Podľa hlásenia Štátneho policajného úradu v Žiline z 29. 8. 1944 o 13,30 h prišlo na železničnú stanicu v Žiline 6 vojakov v slovenských uniformách a niekoľko civilov ozbrojených puškami, ručnými granátmi, jednou automatickou pištoľou a dvoma guľometmi, kde legitimovali cestujúcich nemeckej národnosti. Kontrolovali tiež cestujúcich v rýchliku č. 3, pričom zistili v jednom z vozňov vojaka v nemeckej uniforme a civila nemeckej národnosti v občianskom obleku, ktorých vyzvali, aby vozeň opustili, čo ale títo neurobili a začali z vozňa cez okná strieľať, pričom bol sluzbukonajúci tranzitér Jozef Holý z Kysuckého Nového Mesta zranený do zápästia ľavej ruky. Na to naši vojaci začali paľbu z guľometov proti Nemcom, pričom vojak v nemeckej uniforme bol vo vozni na mieste mŕtvy a druhý v občianskom obleku bol ťažko ranený. – Štátny oblastný archív Bytča, fond Štátny policajný úrad v Žiline, Vec 291/12/1944.

³⁰Poručík Štefan Bodnár vo svojich spomienkach uvádza, že tanky, prináležiace Pluku útočnej vozby v Martine, po odchode jednotiek k dvom východoslovenským divíziám, neboli v najlepšom stave. Začali sa opravovať po motorickej stránke, vyzbrojovať, dopĺňať palivom a pripravovať na boj. Už 26. 8. 1944 bola vyslaná jedna čata tankov a čata KPUV do priestoru Dubná skala, kde mali spolu s partizánmi 1. čs. partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika napadnúť nemeckú kolónu smerujúcu zo Žiliny do Vrútok. Čatu tankov tvorili 4 tanky typu LT-38 a jedno samohybné delo. Veliteľom čaty bol poručík Štefan Bodnár, veliteľom samohybného dela des. ašp. Buc a veliteľom čaty KPUV por. Smrečan. Tanky sa presunuli cez Priekopu – Vrútky do priestoru Dubná skala. Medzitým partizáni zlikvidovali nemeckú autokolónu v priestore medzi železničnými tunelmi smerom na Strečno. Bola to jedna z prvých väčších bojových akcií, na ktorej sa spoločne zúčastnili partizáni z Veličkovej brigády, vojaci zo skladu SIM vo Vrútkach (asi v sile čaty) pod velením npr. Beneša a francúzskí partizáni vedení kpt. Georgesom de Lannuriom. Tankisti sa vrátili do martinských kasární. Dňa 28. 8. 1944 už vo včasných ranných hodinách (okolo 4. h) táto tanková čata opäť opustila kasárne PUV v Martine a zúčastnila sa obsadzovania vrútockej železničnej stanice. Po tejto úspešnej akcii (zajatí boli 17 príslušníci nemeckého personálu stanice a odoslaní do Sklabine) sa naši a francúzskí partizáni spolu s tankistami presunuli znovu do priestoru Dubná skala – Jánošíkovo. Splnili tu ďalšiu úlohu – zatarasenie východného ústia železničného tunela (smerom od Vrútok na Žilinu). Tanky pritom zabezpečovali cesty od Žiliny a Priekopy spolu so skupinou našich partizánov.

Francúzski partizáni uskutočnili zatarasenie. Tankisti dostali rozkaz od mjr. Ploskuňáka na presun do Žiliny. Išlo o pomoc povstaleckej Žiliny. Z Martina bola prisľúbená posila pešiakov ako zabezpečenie tankov. Posila však neprichádzala, a tak sa tankisti rozhodli k presunu bojom bez podpory peších zbraní. Do obce Strečno sa dostali bez odporu. Z tamojšej žandárskej stanice (jej príslušníci sa pridali k povstalcem) zisťovali telefonicky situáciu v Žiline. Zo žilinskej telefónnej centrality dostali zámerne dezinformácie, že Žilina je v rukách Nemcov a v meste sa tuho bojuje. Početný stav nemeckých jednotiek bol nadsadený a podľa týchto správ sa v Budatíne mala vykladať silná jednotka ťažkých tankov ako posila nemeckej posádky v Žiline. Tankistom sa však podarilo nadviazať aj spojenie s veliteľom povstaleckej Žiliny mjr. Dobrovodským. Ten im poskytol objektívne správy a žiadal urýchlený presun tankov do Žiliny. Tankisti sa rozhodli k presunu na vlastnú päsť. Počas presunu museli ešte zlikvidovať nemeckú kolónu na cestnej zákrute severne od obce Stráňavy. Za obcou Strečno sa rozvinuli do bojového útvaru v teréne a v priestore lanovky vedúcej z vrcholu Polomu do Varína tanky zaujali vežové postavenia nasmerované na hlavnú cestu k Stráňavám. Začali strelbu a v krátkom čase bola nemecká kolóna v plameňoch. Zostali len trosky spálených áut. Cesta na Žilinu bola uvoľnená a tanky mohli bez odporu zaistene v prúde za sebou pokračovať v presune. Po Žilinu nenarazili už na žiaden odpor a aj vstup do ulíc mesta nezadal sa byť nebezpečný. – Spomienka Ing. Štefana Bodnára, A MSNP, fond XII, S 357/93, s. 2 – 9.

Žiliny narazila na neočakávaný odpor. Skupina asi 40 Nemcov vyzbrojených protitankovými zbraňami obsadila totiž lesík severne od obce Stráňavy a držala pod paľbou cestnú komunikáciu Strečno – Mojšová Lúčka. Tanky zaujali vežové postavenie a vyrazili do útoku proti nemeckej jednotke až vtedy, keď ju od chrbta napadla čata vojakov vyčlenená z jednotky určenej na obranu letiska v Žiline a skupina partizánov vyžiadaná zo Sklabinej. Tu boli prvý raz v boji nasadení francúzski partizáni, ktorí v spolupráci so slovenskými vojakmi nemeckú jednotku zlikvidovali. Tanková čata vinou tohto zdržania dorazila do Žiliny až po zotmení. Preto sa upustilo od likvidácie nemeckej jednotky v dievčenskom gymnázii, ale mjr. Dobrovodský nariadil prísne blokovanie Nemcov v zabarikádovaných priestoroch.

Poručík Štefan Bodnár, veliteľ tankovej čaty Pluku útočnej vozby z Martina, ktorá prišla na pomoc bojujúcej Žiline, si na tieto chvíle spomína takto: „V Žiline vládla povstalecká nálada. Keď sa objavili tankisti, každý dvihal päste s pozdravom Mor ho! Mnohí horlivci aj povyskakovali na tanky a viezli sa ulicami. Nikto neupozornil tankistov, ktorí taktiež voľne sedeli na vežiach tankov, že idú do nebezpečia. V strede mesta boli fašisti (vojaci aj civili) sústredení v troch budovách. Z ich okien mali zbrane namierené na cestu do Budatína. Do tohoto možného »ohňa« vrazili tankisti kľudne sediaci na korbách tankov. Nemci ich príchodom boli prekvapení a zrejme dezorientovaní. Namiesto strelby začali kývať z okien, i keď stačilo zhodiť nejakú nálož, alebo granát, prípadne vystreliť zo samopalu a osádky tankov by boli zlikvidované. Až neskôr, po následnej analýze tohto ich počínania dospelo sa k názoru, že príčinou dozorientácie Nemcov bola maskovacia farba tankov (krémovohnedá kamufláž pre použitie v púšti). Krémovohnedú maskovaciú farbu mali tanky, ktoré sa vrátili zo severnej Afriky (od jednotiek maršala Rommela) a tesne pred povstaním boli redisolokované do Martina. Z týchto dôvodov tieto tanky bez jediného výstrelu nerušené prešli cez ohnisko sústredených fašistov a dostali sa až ku kasáňam delostreleckého pluku č. 11, kde sa tankisti hlásili na povstaleckom veliteľstve (na čele s mjr. Dobrovodským).“

Poručík Š. Bodnár na osudy tankovej čaty, ktorej velil, ďalej spomína: „Na kasárenskom dvore bolo veľmi rušno. Prichádzali civili, vojaci i nevojaci, partizáni i nežičlivci a boli im vydávané zbrane, šatstvo a vôbec, čo intendantne sklady obsahovali. Civili prezlečení už do nových uniforiem organizovali sa do jednotiek a veliteľ tieto vysielal do jednotlivých smerov na obranu Žiliny. Keď sa začalo stmievať, poplašné správy o nemeckých jednotkách celkovú situáciu zhoršili. Povstalecké velenie rozhodlo o opustení kasární a presune na východný okraj Žiliny. Jednotky sa presunuli na východný okraj s úmyslom brániť postup nepriateľa vo smere na Vrútky. Len čo povstalecké jednotky opustili kasárenské priestory, vyšiel z budovy veliteľstva pplk. Kallo. Nedbal na slová (sľub – D. H.), ktoré dal predtým mjr. Dobrovodskému, aby dve hodiny po odchode neopustil prisúdenú miestnosť. Vyšiel na kasárenský dvor a začal organizovať okolo seba jednotku z vojakov, ktorých tam našiel. Boli to väčšinou záložníci, civili, ktorí prišli z okolia a uchádzali sa o zbrane, o rovnošatu, chceli tiež pomáhať bit' nepriateľa. S týmito však už Kallo nemohol počítať, že zmenia svoje rozhodnutie. Na zlikvidovanie nemeckej jednotky rozhodol mjr. Dobrovodský vyslať tanky za podpory pešej čaty. Ako pešiaci boli vybraní dobrovoľníci. Veliteľom čaty tankov bol určený por. Štefan Bodnár, za veliteľa čaty peších dobrovoľníkov bol vybraný por. Vincent Gažo z blízkej Bánovej. Pešia čata pozostávala z civilov, vojakov i partizánov. Už nočnou hodinou sa obe čaty vybrali na druhý okraj Žiliny. Vyhýbali sa budovám v strede mesta, ktoré mali obsadené Nemci. Dostali sa až ku kasárenskému plotu. Podľa vopred pripraveného plánu tanky boli rozostavené okolo kasární. Pešiaci vyzbrojení samopalmi a pištoľami preliezli plot a dostali sa na kasárenský dvor. Vnikli do budovy veliteľstva, prezreli všetky miestnosti, ale pplk. Kallu ani jednotku, ktorú organizoval proti povstalcom nenašli. Tanky a čata peších dobrovoľníkov sa vrátili do svojho pôvodného postavenia na okraji Žiliny.

Za svitania podnikli fašisti prepad povstaleckých jednotiek idúcich popri objektoch celulózky vedľa Váhu. Prepad touto jednotkou bol podporovaný guľometnou paľbou z guľometného postavenia vybudovaného na konštrukcii vodojemu celulózky. Na vodojeme

bol umiestnený a dobre maskovaný guľomet, ktorý rušivo v krátkych intervaloch prevkwapoval povstalecké jednotky aj potom, keď prepadová jednotka bola odrazená, resp. likvidovaná. Tento guľomet bol zničený len ráno po svitaní priamou strelbou z kanóna 10 cm jednotky por. Pačutu a npor. Horvátha. Tiež za podpory samochodného dela des. asp. Buca. Nastalo ukladanie, ale povstalecké jednotky nemali však ani najmenších správ, čo sa robí v meste a čo podniká nepriateľ.

Asi o 10,00 h vybrali sa štyri tanky do vnútra mesta s úlohou prešetriť situáciu. Na veľké prevkvapenie osádok tankov v meste sa nič nerobilo a žiadne nemecké jednotky neboli zistené. Tanky sa dostali do priestoru hlavnej pošty a dievčenského gymnázia. Situácia sa oproti predošlému dňu nijako nezmenila. Fašistická jednotka bola sústredená v uvedených budovách a hlavne peších zbraní prezrádzali, že nepriateľ je pripravený na odpor. Tankisti sa priblížili až na dostrel k uvedeným budovám a strelbou do okien snažili sa nepriateľa ničiť. Tank por. Päťprstého, záložného dôstojníka z Lietavskej Lúčky, ktorý sa prihlásil k jednotke predošlý deň, dostal sa do takej blízkosti pošty, že nebolo ťažké hodiť na tank výbušninu z vyššieho poschodia. Takýto jeden zásah znamenal vyradenie tanku a zranenie menovaného dôstojníka. Bol to asi prvý ranený z bojujúcej jednotky tankistov z Martina. Druhý tank s veliteľom čaty dostal sa do záhrady Dievčenského gymnázia, aby zo zadnej strany budovy mohol túto ostreľovať a demolovať. Aj tento tank dostal zásah od vyhodenej nálože a poškodená bola veža tanku, že sa nedala otáčať. Po týchto zásahoch stiahli sa tanky naspäť na východný okraj mesta, odkiaľ predtým vyštartovali. Zaujali obranné postavenie, ktoré mali ráno a v tomto obrannom postavení čakali na ďalšie rozkazy a pokyny. V tento deň sa už nič podstatného na tomto úseku neudialo, nedošlo k žiadnym zrážkam s nepriateľom. Pred večerom dostali jednotky príkaz presunúť sa do priestoru Strečna do ďalšieho obranného postavenia.³¹

Presun práporov kpt. Repašského a kpt. Šlajcharta na východný okraj Žiliny sa uskutočnil 30. augusta v ranných hodinách. Ústupové cesty zabezpečovala skupina por. Filipa za podpory tankovej čaty z Martina. Mali blokovat' nemeckú jednotku v Žiline dovtedy, kým oba prápory nezaujmu obranné postavenie na východnom okraji Žiliny. Stanovište veliteľa obrany mjr. Dobrovodského bolo ešte v predošlý večer premiestnené na žilinské letisko. Na uvedený presun si T. Šlajchart spomína: „O polnoci som prišiel k jednotke. Od majora Dobrovodského som dostal rozkaz premiestniť sa na trasu presunu. Premiestnili sme sa k celulózke na východný okraj Žiliny. Tam sa kolóna zastavila. Motospojka nám doniesla rozkaz majora Dobrovodského zaujať obranu na Strečne. Boli sme pozorovaní Nemcami z celulózky z pozorovacieho stanovišťa na vodárni. Keď sme sa pohli smerom na Strečno, ucítili sme z ľavej strany od fabriky paľbu. Odpovedali sme. Zastavili sme kolónu, zaujali bojové postavenie po ľavej strane a skúmali sme, odkiaľ prichádzala paľba. Mohlo byť 6 – 7 hodín ráno 30. augusta. Zaútočili sme na fabriku, vnikli do fabrického dvora a vstúpili do palebného styku s nepriateľom. Nemci fabriku opustili, presunuli sa smerom k Váhu a snažili sa stiahnuť. Viedli ústupový boj. My sme ich už potom nechali. Mali nejaké straty. To všetko trvalo asi hodinu. Bol to prvý bojový styk našej jednotky s Nemcami.“³²

V uliciach Žiliny došlo v čase premiestňovania práporov do nových pozícií k viacerým prestrelkám. Nemeckú jednotku sa však nepodarilo zlikvidovať. Keď okolo 13. h prišla správa, že ďalšie okupačné jednotky sú už v Bytči a postupujú na Žilinu (zabarikádovaní Nemci požiadali cez spojovaciu ústredňu na hlavnej pošte o rýchlú pomoc), veliteľ obrany rozhodol vzhľadom na nedostatočnú výzbroj ťažkými zbraňami a zvýšený tlak nemeckých jednotiek, aby povstalecké vojsko ustúpilo do tiesňavy pri Strečne. Vydal rozkazy zaujať obranné postavenie v tomto priestore a svoje stanovište premiestnil do kameňolomu severne od železničnej zastávky Dubná skala.

³¹Spomienka Ing. Štefana Bodnára, tamže, s.9 – 13.

³²Spomienka T. Šlajcharta z 27. 11. 1990, c. d., s. 3, 4.

Rozhodnutie k ústupu zo Žiliny bolo za danej situácie nevyhnutné a zodpovedalo pokynom Vojenského ústredia v Banskej Bystrici, vydaným už počas príprav SNP. Podľa nich žilinská povstalecká posádka po vykonanej mobilizácii a evakuácii mesta mala ustúpiť do priestoru Strečna, kde mala byť podchytená už do obrany nasadenými jednotkami martinskej posádky. S rozhodnutím o ústupe oboznámil mjr. Dobrovodský aj členov Oblastného výboru pre sz. Slovensko a poskytol im motorové vozidlo na prepravu do Martina. V spomienke Vavra Ryšavého sa o tom uvádza: „V podvečer po prevedení mobilizácie civilov a motorových vozidiel (sklady so zbraňami a vojenským odevom boli vyprázdnené) a po rôznych menších akciách proti nemeckým vojakom zo zabarikádovanej nemeckej jednotky v dievčenskom gymnáziu, z obavy pred obklúčením nastupujúcimi nemeckými jednotkami mjr. Dobrovodský nemal inú možnosť (keď ešte žiadne správy z Banskej Bystrice neprichádzali) ako svoje jednotky po predčasných bojoch priviesť na obranyschopné postavenie. V ten večer (noc) v usporiadanom slede sa žilinská posádka vydala na cestu do Strečnianskej tiesňavy. Pred týmito jednotkami išli predstavitelia Oblastného výboru v aute Tatra (8-valcová limuzína, v ktorej sa neskôr v Banskej Bystrici vozil dr. Vavro Šrobár) Dr. Kubiš, Ryšavý, Viktorín, Čáp. Za nami mužstvo posádky na niekoľkých desiatkach nákladných áut a pešo.“³³

Dňa 30. augusta 1944 vo večerných hodinách okupačné vojská obsadili Žilinu. Nemecké vojenské veliteľstvo ihneď urobilo opatrenia štatarialneho rázu. Odzbrojilo štátnu políciu a žandárov, ktorí zostali v meste (viacerí príslušníci žandárskej stanice v Žiline a aj štátni zamestnanci odišli s povstalcami). Všetkým civilom boli odobrané zbrane, obmedzený bol pohyb a cestovanie, zaistení Židia a iné „nespoloahlivé“ elementy.³⁴ Vo vyhláske k obyvateľstvu mesta vydané ihneď po jeho obsadení plukovník Junck vyslovil očakávanie, „...že všetci Slovenskému štátu verní a poctiví príslušníci tohto kraja sa budú chovať proti nemeckej brannej moci lojálne a že každý dopomôže, aby sa elementy nepokojá čo najskôr odstránili.“³⁵ Obdobne bola koncipovaná aj Výzva na obyvateľstvo Žiliny vydaná vo forme plagáta 31. 8. 1944 posádkovým veliteľom majorom Feldzahnom, v ktorej je „ubezpečenie“, že „Nemecká branná moc vtiahla do Žiliny a okolia za účelom zabezpečenia poriadku a pokoja. Ona zaručuje pokoj a poriadok a očakáva od každého jednotlivca lojálne chovanie, ...že s dôverou bude spolupracovať s nemeckou brannou mocou a takto zo svojich radov vylúči partizánstvo podporujúci a práce sa vyhýbajúci element.“³⁶ Záruky vyslovené v uvedených dokumentoch si však okupanti vysvetlili po svojom. Hneď na začiatku svojho šafárenia v meste vyrabovali niekoľko obchodov pred očami ich majiteľov. Nariadili do 24 hodín otvoriť všetky obchody

³³List Vavra Ryšavého autorovi z 31. 5. 1991;

Vo svojej spomienke mjr. Dobrovodský o týchto udalostiach uvádza: „29. 8. k večeru prišiel za mnou do kasární dr. Kubiš a ja som mu povedal, že Žilinu držať nebudem, pretože nemám k tomu rozkaz. Mám rozkaz Žilinu mobilizovať a evakuovať a s jednotkami ustúpim do priestoru Strečna, kde ma má podchytiť martinská posádka. Na prepravu členov ilegálneho NV som im dal jedno väčšie vojenské motorové vozidlo, ktoré mal dr. Kubiš i s členmi k dispozícii a tí odišli skutočne bez mojej prítomnosti tuším do Martina a potom do Banskej Bystrice.“ – Spomienka J. Dobrovodského z 2. 9. 1967, c. d., s. 7, 8.

³⁴ŠA Nitra, TŽ II, záp. prez. 1444/1944.

³⁵ŠOBA Bytča, fond ŠPÚ Žilina, Vec 291/12/1944.

Vyhláska bola skoncipovaná pre mestský rozhlas ihneď po obsadení Žiliny okupačnými vojskami. Okrem vyhlásenia stanného práva na území mesta obsahovala aj nariadenia o odovzdaní všetkých zbraní a streliva, zákaze vychádzania po 19. hodine a za pomáhanie partizánom hrozbu zastrelenia.

³⁶ŠOBA Bytča, tamže.

Plagát vo veľkosti 30x50 cm vyšiel v slovenskom a nemeckom jazyku a obsahoval nariadenia štatarialneho rázu, vydané „v záujme pracovitého slovenského národa“.

Štátny policajný úrad v Žiline vydal k plagátu osobitnú vyhlásku a Okresný úrad v Žiline poslal 1. septembra 1944 všetkým notárskym úradom pokyny k vyhláske posádkového veliteľa nemeckej brannej moci v Žiline.

Prednosta ŠPÚ v Žiline poslal 1. 9. 1944 o 17. h Mestskému úradu v Žiline dodatkový prípis, v ktorom sa vyzývajú „všetci slovenskí vojaci, ktorí sú ešte v Žiline na dovolenke, alebo sa tu ešte zdržujú bez vojenského veliteľstva, poľažne útvaru, majú sa prihlásiť u slovenského vojenského veliteľstva v delostreleckých kasárňach v Žiline.“

pod trestom zastrelenia majiteľa. Po uplynutí lehoty obchody, ktoré nenašli otvorené, vylámali, spustošili a tovar pokradli.³⁷

Bilancia obetí prvých dní Povstania v Žiline a na okolí podľa hlásení (zoznamov) miestnych úradov bola nasledovná:

○ Počas nepokojov v Žiline v dňoch 29. a 30. augusta 1944 bolo 22 osôb zastrelených (zoznam obsahuje údaje o veku, bydlisku, rodinných pomeroch, kde a o koľkej hodine bol zastrelený)

○ Počas nepokojov v Žiline a na okolí bolo poranených 110 osôb (údaje o veku a bydlisku)

○ Pri prestrelke v Žiline v dňoch 29. a 30. augusta 1944 bolo poranených 18 osôb (osobné údaje, kedy a kde boli poranené).³⁸

Obsadením Žiliny nemeckými vojskami 30. augusta 1944 zavŕšili sa prvé dva dni ozbrojeného odporu povstaleckých vojakov žilinskej posádky proti okupantom. Poznačené boli množstvom vopred ťažko predvídateľných udalostí, ktoré následne ovplyvnili ďalší priebeh bojov na sevrozápadnom úseku frontu SNP. Narýchlo zostavené a nedostatočne vyzbrojené a vycvičené jednotky povstalcov museli čeliť tlaku dobre vyzbrojených a v bojoch skúsených nepriateľských vojsk. Napriek tomu preukázali statočnosť a pokračovali v odpore aj v ďalších dňoch pri obrane Strečnianskej tiesňavy. Prispeli tým k zmareniu pôvodného predpokladu vedenia okupačných vojsk spacifikovať územie Slovenska za pár dní.

³⁷Útok č. 18 z 21. 9. 1944, s. 2, článok Zavádzajú „poriadok“ v žilinských obchodoch.

³⁸ŠA Nitra, TŽ II, záp. prez. 1444/1944.